

ZBIGNIEW KULESZ*

Olsztyn, Polska

ORCID ID 0000-0001-7486-7588

WSKAZANIA PASTORALNO-EDUKACYJNE DOTYCZĄCE MAŁŻEŃSTW I RODZIN W DOKUMENTACH KOŚCIOŁA W POLSCE W LATACH 1989–1999. IMPULSY NAUCZANIA KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO

Streszczenie: W Polsce, po 1989 roku, nowa sytuacja polityczno-społeczna przyniosła wyzwania wymagające refleksji oraz podjęcia przez Kościół nowych działań. Oprócz pozytywnych skutków transformacji, uzyskania wolności i swobód demokratycznych, równoległe pojawiły się zjawiska destrukcyjne oraz demoralizujące, których negatywne skutki dotknęły przede wszystkim rodzinę – fundament każdego społeczeństwa i narodu. Opis planów pastoralnych, dotyczących małżeństw i rodzin, zawartych w dokumentach Kościoła w Polsce, ukazuje troskę oraz zakres pracy i starań w tym obszarze. Nauczanie Stefana kard. Wyszyńskiego na temat małżeństwa i rodziny jest ważnym punktem odniesienia. Przesłanie skierowane do rodzin i wszystkich głoszących Ewangelię pozostaje aktualne i niezmiennie w swym celu, zakłada większą specjalizację oraz złożoność edukacji i oddziaływań pastoralnych. Kościół ukazuje niezmiennie prawidłowy model rodziny oraz przypomina o jej fundamentalnej wartości.

Słowa kluczowe: małżeństwo, rodzina, Stefan kardynał Wyszyński, edukacja, duszpasterstwo.

Wprowadzenie

Podjęcie tematu podyktowane jest próbą zbadania celów i sposobów troski o rodzinę przez Kościół w Polsce, w okresie zmian ustrojowych i kulturowych po roku 1989. Przyjęcie daty przełomu systemowego w Polsce wyznacza zmiana warunków funkcjonowania społeczeństwa oraz Kościoła. Okres pierwszych 10 lat to czas niezwykle trudny z powodu gwałtownych przemian. Nowa rzeczywistość

* Ks. dr Zbigniew Kulesz, Wydział Teologii, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie; e-mail: zbigniew.kulesz@uwm.edu.pl.

wymagała podjęcia odmiennych działań niż dotychczasowe w epoce systemu totalitarnego. Inaczej należało rozłożyć akcenty w edukacji oraz działaniach pastoralnych. Inspirację w tym zakresie stanowi dziedzictwo myśli Stefana kardynała Wyszyńskiego. Okres jego przewodzenia Kościołowi w Polsce naznaczony był głównie obroną wiary i wartości chrześcijańskich oraz walką o uznanie przez władze wolności religijnej.

Z kolei sytuacja rodzącej się demokracji przyniosła wyzwania wymagające pilnej refleksji oraz podjęcia przez Kościół odmienną misji. Kościół stanął wobec wyzwań, które nie były do końca znane i przewidywalne. W dokumentach Kościoła w Polsce znajdujemy opis planów pastoralnych dotyczących małżeństw i rodzin. Nauczanie Kościoła, epoki Stefana kardynała Wyszyńskiego, stanowiło istotny punkt odniesienia w tym zakresie. Program Wielkiej Nowenny, autorstwa kard. Wyszyńskiego, wzywał do jedności Kościoła w obliczu zagrożeń zewnętrznych oraz odwoływał się do tradycji i wartości chrześcijańskich. Sytuacja po roku 1989 wymagała zdecydowanej postawy Kościoła w obliczu powstałych zagrożeń, poszukiwania nowej drogi w nauczaniu oraz korzystania ze środków, jakie do tego czasu były poza możliwościami Kościoła.

Proces badawczy opiera się głównie na źródłach, jakimi są program Wielkiej Nowenny (Wyszyński 1962), programy duszpasterskie Episkopatu Polski (Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego 1989, 1993a, 1993b) oraz dokumenty II Polskiego Synodu Plenarnego (II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001). Wybór dokumentów podyktowany był skupieniem na najbardziej znaczących i całościowych opracowaniach tego okresu. Ponadto publikacje na temat okresów przed i po 1989 roku stanowią bogaty materiał do analiz porównawczych. Studium myśli kard. Wyszyńskiego na temat małżeństwa i rodziny podjęli w pracach badawczych m.in. T. Kukołowicz (1982), J. Lewandowski (1983, 1985), R. Iwan (1993), C. Murawski (1988), A. Skreczko (2001, 2002a, 2002b, 2003), S. Pajor (2014), R. Doniec (2020). Poszukiwanie związków myśli kard. Wyszyńskiego z nauczaniem i działaniami Kościoła dokonywane jest z wykorzystaniem analizy krytyczno-porównawczej. Zbadaniu poddano dokumenty źródłowe oraz opracowania dotyczące małżeństwa i rodziny. Przedstawione zostały wyzwania postawione wobec Kościoła w nowej sytuacji polityczno-społecznej, pedagogia w programie Wielkiej Nowenny oraz nauczanie Kościoła w dokumentach w latach 1989–1999 w relacji do pedagogii kard. Wyszyńskiego. W podsumowaniu zawarto opis wyników badań oraz wnioski.

Kontekst eklezjalno-społeczny

W rodzącej się demokracji w Polsce zaistniała konieczność poszukiwania nowych sposobów i środków przekazu orędzia ewangelicznego. Dotychczasowe formy stawały się niewystarczające w obliczu dynamicznych zmian zachodzących w życiu społecznym, a także w oczekiwaniach poszczególnych osób. Oprócz pozytywnych skutków transformacji, równolegle pojawiły się zjawiska destrukcyjne

oraz demoralizujące, których negatywne skutki dotknęły przede wszystkim rodziny – fundament każdego społeczeństwa i narodu. W latach 50. wróg wydawał się wyraźnie określony – jako ideologia ateistyczna usiłująca przy pomocy aparatu władzy partyjnej siłą narzucić własny porządek. Po okresie propagowania filozofii materializmu dialektycznego pojawił się praktyczny materializm, prowadzący do zubożenia religijnego. Efekty zainteresowania dobrobytem oraz poprawieniem statusu społecznego doprowadziły do przekonań o samowystarczalności jednostki oraz do zubożenia życia duchowego. Subiektywne i hedonistyczne podejście ujawniło się w małżeństwie i rodzinie. Nowy porządek społeczny prowadził do zmian w myśleniu i mentalności obywateli w imię, jak powszechnie sądzono, bardziej cywilizowanego i dostatniego życia (Sienkiewicz 2011; Skreczko 2001). Dotychczasowa popularność oraz pozycja Kościoła w Polsce była wysoka. W wyniku przemian społecznych charakter masowy i tradycyjny duszpasterstwa utracił swoje znaczenie. Kościół stanął wobec nowych wyzwań (II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001). Od roku 1989 na czoło wysuwają się problemy pauperyzacji społeczeństwa, niesprawiedliwości społecznej, masowej migracji zarobkowej, bezradności wobec gwałtownych i diametralnych przemian systemu gospodarczego, które przyczyniły się do trudnego położenia różnych grup społecznych, a przede wszystkim podstawowej wspólnoty, jaką jest rodzina.

Plany duszpasterskie najbliższych 10 lat miały być pozytywnie skorelowane z zadaniami II Krajowego Synodu, służącego odrodzeniu się życia religijno-moralnego oraz odbudowaniu kondycji duchowej narodu i zjednoczenia społeczeństwa. Odnowa metod i treści przekazu wraz z ich dostosowaniem do obecnej sytuacji jest stałą praktyką Kościoła już od czasów apostołskich (Zimoń 1989). *Novum* podjętej ewangelizacji dotyczyło świeżego zapachu w głoszeniu nowych sposobów przekazu oraz umiejscowienia w nowej rzeczywistości (II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001). Minione doświadczenie Kościoła okresu Polski Ludowej, a w szczególności myśl kard. Wyszyńskiego, stały się ważnymi wyznacznikami i inspiracją nauczania oraz inicjatyw dotyczących małżeństwa i rodziny.

Nauczanie Stefana kardynała Wyszyńskiego

Duszpasterstwo po okropieństwach wojny wymagało podjęcia działań dostosowanych do warunków życia wiernych, w odmiennej sytuacji ustrojowej, w innych granicach kraju i diecezji. Nowe problemy wymagały refleksji i czasu, aby przekaz ewangeliczny mógł docierać do wiernych oraz zostać przyjęty. W latach 50. Kościół, jako wspólnota wierzących, znalazł się w sytuacji znacznej utraty wolności i radykalnego ograniczenia swobody wyznawania wiary oraz licznych prześladowań ze strony władz totalitarnego systemu w Polsce Ludowej. Podjęto programowe działania zniszczenia tradycji katolickiej zapewniającej przez stulecia tożsamość narodową. Głównym celem ataków stał się Kościół, a szczególnie jego więź ze społeczeństwem, która stanowi ważny rys polskiego katolicyzmu. Duszpasterstwo

miało charakter masowy i tradycyjny, głównie w oparciu o inicjatywy duchowieństwa (Białkowski 2020; II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001).

Początkiem nadzwyczajnych działań w skali całego kraju były *Jasnogórskie Śluby Narodu Polskiego*. Na ich kanwie powstał program Wielkiej Nowenny (1956–1966), „Przyjmując zatem jako niepodważalny aksjomat stwierdzenie, iż Wielka Nowenna była dziełem osobistym Kardynała Wyszyńskiego” (Zieliński 1998, s. 54). Myśl Prymasa Tysiąclecia dotycząca małżeństw i rodzin znajduje swoje odzwierciedlenie w poszczególnych latach Nowenny. Tematyka aż czterech kolejnych lat ściśle związana była z rodziną (1959–1962): obrona życia duszy i ciała (dzieci nienarodzonych), świętość sakramentu małżeństwa, rodzina Bogiem silna, młodzież wierna Chrystusowi (Wyszyński 1962).

Prymas był obrońcą życia ludzkiego, nauczał w duchu Ewangelii, że życie każdej istoty ludzkiej jest darem Boga od momentu poczęcia. Zdecydowanie przeciwstawiał się zabijaniu dzieci nienarodzonych. Wskazywał na konsekwencje takich działań prowadzących do niszczenia rodziny i całego narodu. Z mocą domagał się zmian prawa państwowego sankcjonującego aborcję (Wyszyński 2007, 1975; Skreczko 2001). Obrona życia stanowi o istnieniu Kościoła i społeczeństwa. Wzywał do trwania w jedności małżeńskiej, wierności przysiędze złożonej przez małżonków, do usuwania negatywnych skutków rozwodów i rozpadu rodzin oraz do naprawiania szkód: „[...] przywrócić pokój rodzinie, zaprosić w dom opuszczone żony, skupić rozproszone dzieci, otrzeć łzy płaczących i pokrzywdzonych, dać prawo do radości i ciepła rodzinnego tyłu wygnańcom i tułaczom sierocym, błakającym się po obcych rodzinach, po sierocińcach i domach dziecka” (Wyszyński 1995b, s. 60). Zdrowa rodzina stanowi fundament i bezpieczeństwo życia społeczeństwa i Kościoła. Przypominał o trwaniu w sakramentalnej wspólnotie małżeńskiej, która ma charakter duchowy i jest dziełem samego Boga. Nierozzerwalność wynika z sakramentu – nadprzyrodzonego charakteru wspólnoty małżeńskiej (Wyszyński 1995a). Wskazywał na przyczyny rozpadu małżeństw i rozwodów, jakie stanowią destrukcyjne zachowania i postawy: swobodę moralną, niewierność, niesumienność, brak poczucia obowiązku i honoru, brak męstwa w walce ze złymi skłonnościami i namiętnościami. Uważał, że niewierność małżeńska niszczy rodziny od wewnątrz, mówił o braku namysłu w wiązaniu się: zwracał uwagę na przelotne znajomości i związki, bez postanowienia trwania w nich (Wyszyński 1975, 1995b, 1999a).

Rodzina rozwija się z sakramentu małżeństwa, stąd została przez Prymasa nazwana „małym Kościołem” (Wyszyński 1995a, s. 70). W rodzinie, poprzez powołanych przez Boga rodziców, dochodzi do realizacji misji Bożej wobec swych dzieci. Rodzice dzięki łasce sakramentalnej przekazują wiarę oraz troszczą się o jej rozwój poprzez prowadzenie dzieci drogą praktyk religijnych, co stanowi ich niezbywalne prawo i obowiązek (Wyszyński 1995a). Zaakcentować należy wskazanie Prymasa dotyczące pierwszorzędnej roli rodziny w wychowaniu. Domagał się on wsparcia i współpracy w tym obszarze. Państwo powinno troszczyć się o dobro

rodziny, zarówno to doczesne, jak i wieczne. Rodzina z kolei staje się niezastąpioną pomocą i siłą dla narodu (Wyszyński 1999b).

„Nauczanie Kardynała było silnie naznaczone definiowaniem modelu wychowania, który przy zachowaniu tradycji chrześcijańskiej wymagałby współpracy rodziny, narodu państwa i Kościoła” (Struzik 2010, s. 107). Wychowanie ma prowadzić do rozwoju we wszystkich obszarach: fizycznym, duchowym, intelektualnym, moralnym, religijnym, społecznym, osobowym (Wyszyński 1999b). Związek rodziny i narodu jest organiczny. Najważniejszą ostoją narodu jest rodzina. Niszczenie moralności chrześcijańskiej, która jest fundamentem rodziny, prowadzi do upadku jej i całego narodu (Wyszyński 1962). Z tego powodu troska o rodzinę łączy się ściśle z zagadnieniem wychowania młodego pokolenia. Formacja młodzieży ma służyć uodpornieniu na wpływy demoralizacji i ateizacji. Proces wychowania ma mieć charakter chrystocentryczny oraz dokonywać się poprzez pozytywny przekaz, bez przymusu i surowości. „W granicach uporządkowanej wolności niezmiernie cenną rzeczą dla wychowania młodego pokolenia jest unikanie wszelkiego gwałtu i wszelkiego przymusu. Wy, rodzice, dobrze wiecie z domu, że jeżeli zbyt pochopnie odwołujecie się do kary, zwłaszcza cielesnej, niczego nie osiągniecie. To samo jest w społeczeństwie i narodzie. Jeżeli jest za dużo zakazów i ograniczeń, nic z tego nie wyjdzie. Młodzież pójdzie swoimi drogami. [...] Stąd, najmilsi, potrzebna jest wszędzie atmosfera wielkiej miłości, wiary i zaufania” (Wyszyński 1962, s. 259). Takie podejście ma prowadzić do uznania, że człowiek stanowi najwyższą wartość w wymiarze doczesnym i nadprzyrodzonym. Wychowanie winno mieć charakter ciągły od najmłodszych lat dziecięcych i trwać do podjęcia samodzielnego dorosłego życia. Rola wychowawców wymaga przede wszystkim właściwych postaw ojca i matki, bez przemocy, a opartych na łagodności i okazywaniu serca. Pedagogia Prymasa w trosce o sprawy związane z polską rodziną miała na celu prowadzenie do pogłębienia świadomości wiary i moralności chrześcijańskiej oraz ukształtowania dojrzałych postaw w wymiarze osobowym i społecznym (Wyszyński 1962; Skreczko 2001).

Troska o rodzinę po roku 1989 a pedagogia kardynała Wyszyńskiego

Po trudnym okresie powojennym nadszedł rok 1989, a wraz z nim radykalne zmiany ustrojowe oraz reformy gospodarcze. Programy duszpasterskie tego okresu odzwierciedlają najbardziej całościowo nauczanie Kościoła dotyczące małżeństwa i rodziny (Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, 1989, 1993a, 1993b; II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001).

Program na lata 1989–1990: „Ewangelizacja rodziny i przez rodzinę” zawiera odniesienie do aktualnej sytuacji społeczno-politycznej. Biskup Damian Zimoń wskazuje na konieczność rozpoczęcia od ewangelizacji rodziny. Negatywne skutki przemian uderzają głównie w rodzinę. Stanowi ona bowiem elementarną strukturę oraz wymaga szczególnego wsparcia w sytuacji licznych zagrożeń (zagrożenie

życia dzieci nienarodzonych, rosnącej liczby rozwodów, planowania przez kobiety życia z dzieckiem bez ojca) (Zimoń 1989). Prymas wymieniał podobne zagrożenia i wzywał do wspierania rodziny (Wyszyński 1999b). Wskazano szczegółowe zadania dla duszpasterzy oraz osób świeckich. Ważnym postulatem jest organizowanie poradni życia rodzinnego przez dobrze przygotowanych pracowników (Konferencja Episkopatu Polski, 1994), rozwijanie ruchów rodzinnych, organizowanie rekolekcji, z uwzględnieniem wiedzy psychologicznej, praca w ramach środków społecznego przekazu, edukacja dotycząca katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie (Zimoń 1989). Oprócz wyzwań ważne jest dostrzeganie i rozwiązywanie w sposób metodyczny problemów duszpasterstwa rodzin. Należy przywołać wizję Prymasa, która stanowiła pierwowzór dla tworzenia perspektywicznych programów (Wyszyński 1962). Biskup Marian Przykucki omawia zagadnienie duszpasterstwa rodzin w trzech dymensjach zachodzących na siebie: uczyć, formować, pomagać. Pierwszy wymiar dotyczy edukacji szeroko pojmowanej. Nauczanie ma prowadzić do uświadamiania świętości małżeństwa. Przekazywanie prawdy objawionej o małżeństwie dokonuje się w diecezjalnych Studiach Życia Rodzinnego. Edukacji służą również: Instytut Studiów nad rodziną Akademii Teologii Katolickiej, studium w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Zalecana jest współpraca wychowawców, nauczycieli, dziennikarzy, pracowników służby zdrowia z duszpasterzami oraz dotarcie do świeckich czasopism. Wysunięto postulat włączenia sióstr zakonnych w duszpasterstwo rodzin (Przykucki 1989). Model pedagogii wychowawczej Prymasa, opartej na odwołaniu do fundamentalnej wartości, jaką jest sakrament małżeństwa, znalazł perspektywę realizacji poprzez metodyczną i gruntowną edukację (Wyszyński 1995a). Nabyta wiedza winna służyć w praktyce. Formowanie związane jest ściśle z uczeniem. Dotyczy pogłębiania wiedzy i duchowości małżeńskiej poprzez nabożeństwa, spotkania i rekolekcje, uczenie odpowiedniej komunikacji w rodzinach. Ważną metodą jest wielowymiarowe apostołstwo wewnątrz oraz na zewnątrz rodziny przez świadectwo życia (Jan Paweł II 1979, 1981; Sobór Watykański II, 2002, 49.52). Formacja, jako stała i planowana działalność, winna odbywać się w parafii, a także dotyczyć osób żyjących w małżeństwach niesakramentalnych (Jan Paweł II 1981; Przykucki 1989). W trzecim wymiarze należy pomagać, czyli wspierać rodzinę w wypełnianiu jej zadań. Służy temu wielostopniowe przygotowanie do małżeństwa oraz poradnictwo rodzinne. Ostatnia forma wymaga właściwej organizacji i profesjonalnego podejścia (Przykucki 1989; Sujak 1988). Taka edukacja stanowi poszerzenie zamysłu Prymasa. Współpraca narzeczonych, małżonków i rodziców ze specjalistami ma na celu wsparcie i pomoc w rozwiązywaniu problemów, kształtowanie właściwych postaw wychowawczych i pogłębianie więzi w rodzinie (Wyszyński 1962, s. 259).

Program na rok 1993/1994: „Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej”, wydany został w dwóch tomach (Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, 1993a; 1993b), stanowi opracowanie oparte o doświadczenie oraz pogłębioną analizę obserwowanych zjawisk. Program dotyczy szczegółowych zagadnień:

współpracy z rodziną w wychowaniu dzieci; współdziałania poprzez pomoce i prasę katolicką; przygotowania młodzieży do życia w rodzinie przez katechezę i inne formy nauczania. Należy inspirować działalność ruchów i stowarzyszeń rodzinnych, organizować pomoc poprzez współpracę z instytucjami kościelnymi oraz pozakościelnymi. Postulaty przypominają wezwanie Prymasa o wsparcie rodzin przez państwo (Wyszyński 1999b). Zwrócono uwagę na: rodziny niepełne, matki samotnie wychowujące dzieci (głównie młodociane), bezrobotnych, młode rodziny na wsi, osoby niepełnosprawne, rodziny dotknięte patologią. Wysunięto propozycję stworzenia serwisu i pomocy programowej pomiędzy jednostkami świadczącymi pomoc (Przykucki 1993a). Przyjście z pomocą rodzinom cierpiącym oraz najbardziej skrzywdzonym stanowiło głęboką troskę Prymasa. Wielowymiarowa pomoc rodzinie, przy użyciu możliwych sposobów jest aktualizacją jego intencji (Wyszyński 1995b, s. 60). Drugi tom zawiera praktyczne materiały i pomoce (Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, 1993b). Dostarczenie konkretnych środków i rozwiązań, służących kształtowaniu i utwierdzaniu postaw według nauki i wartości chrześcijańskich, odpowiada myśli kardynała (Wyszyński 1962).

Rozdział *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie* II Polskiego Synodu Plenarnego zawiera przypomnienie i omówienie katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie, opis uwarunkowań funkcjonowania rodziny z uwzględnieniem zagrożeń, wskazania dla edukacyjnych i duszpasterskich działań Kościoła, postulaty do władz cywilnych (Konferencja Episkopatu Polski, 2001). Opracowanie stanowi swoiste podsumowanie inicjatyw pierwszego dziesięciolecia w omawianym temacie. Oprócz wymienionych wątków można wyróżnić nowe elementy nauczania. Przypomniano integralność rozwoju osobowego i życia chrześcijańskiego w rodzinie. Rodzice winni także tworzyć środowiska sprzyjające umacnianiu wartości, pozostając świadkami wiary. Należy ukazywać piękno i wartość postaw wolności i czystości oraz odpowiedzialnej miłości, a nie koncentrować się na zbiorze zakazów i nakazów w tym obszarze, bez ich wyjaśnienia. Ten aspekt po raz kolejny współbrzmi z zatroskaniem Prymasa o właściwą postawę rodziców (Wyszyński 1999b). Świętowanie w rodzinach w duchu tradycji chrześcijańskiej oraz troska o pamięć historii rodziny ma chronić przed wykorzeniem tożsamości (II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001). Propozycja stanowi praktyczne rozwinięcie wskazań dotyczących roli tradycji (Wyszyński 1999b).

Synod wskazał również na zagrożenia oraz wyzwania, stąd skierowano zachętę do tworzenia duszpasterstwa związków niesakramentalnych (Jan Paweł II 1981). Kolejną sprawą jest propagowanie metod naturalnych w planowaniu poczęć oraz dawanie świadectwa przez małżonków. Należy przeciwstawiać się manipulacji na embrionach ludzkich oraz zapłodnieniu pozaustrojowemu. Dzieci poczęte, a zagrożone aborcją oraz ich rodziców należy objąć modlitewną opieką. Wezwanie do ochrony życia nienarodzonych, powtarzane przez Prymasa, znalazło swoją kontynuację i konkretne sposoby przeciwdziałania i pomocy (Wyszyński 1962, 2007).

Skierowano wezwanie do władz cywilnych i społeczeństwa o uznanie fundamentalnej roli rodziny, prorodzinną politykę, o równouprawnienie kobiet i mężczyzn w funkcjach publicznych, o ochronę życia poczętego w prawodawstwie, o respektowanie pierwszorzędneho prawa do wychowania potomstwa dla rodziców oraz zachętę do współpracy w obszarze wieloaspektowej troski o życie rodzin (II Polski Synod Plenarny 1991–1999, 2001). Szczegółowe postulaty wobec władz państwowych stanowią rozwinięcie oczekiwań Prymasa (Wyszyński 1995a, 1999b).

Pomimo trudności, pierwsze lata w demokracji otworzyły szerokie możliwości dynamicznej pracy z małżeństwami i rodzinami (Przykucki 1993a). Powyższe inicjatywy dobrze korespondują z zamysłem wielowymiarowego odrodzenia rodziny (Wyszyński 1999b; Skreczko 2001) Nowe możliwości zaowocowały podjęciem licznych działań edukacyjnych i pastoralnych. Wyrazem jest ambitny i wszechstronny program duszpasterski w Polsce (Zimoń 1993a).

Podsumowanie

Troska o rodzinę stanowiła oraz stanowi w Kościele priorytetowe zadanie duszpasterskie – „Przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę” (Jan Paweł II 1981, 86). Takie staranie uwidocznione zostało w działaniach podjętych przez Kościół pod przewodnictwem Prymasa Tysiąclecia. Przedłużenie jego myśli wyraźnie można dostrzec w dokumentach oraz inicjatywach Kościoła w okresie powstawania i utrwalania demokracji w Polsce. Zmieniły się warunki życia oraz formy zagrożeń dotyczące małżeństwa i rodziny. Funkcjonowanie w nowym systemie politycznym i ekonomicznym wymaga nadal podejmowania usilnych starań, opartych o niezmiennosc prawdy Ewangelii.

Analiza dokumentów wskazuje na wspólne elementy oddziaływań edukacyjnych i pastoralnych w obu omawianych epokach. Tradycja chrześcijańska stanowi istotny punkt odniesienia w programie Wielkiej Nowenny oraz nauczaniu Kościoła po 1989 roku. Działania Kościoła w omawianym okresie inspirowane były bezpośrednio lub pośrednio pedagogią Stefana kardynała Wyszyńskiego. W programie Prymasa zawarte zostały wskazania, których powtórzenie i poszerzenie oraz adaptację do aktualnej sytuacji odnajdujemy w omawianych programach Episkopatu (Wyszyński 1962; Glemp 1993a). Pedagogia kardynała Wyszyńskiego pozostawała na dużym poziomie ogólności i haseł, wytyczała główne kierunki w nauczaniu, z powodu koncentracji na obronie wartości i walki toczącej się przeciwko Kościołowi. Zmiana warunków, pojawienie się nowych zjawisk (globalizacja, migracja zarobkowa, dostęp do nowych mediów) doprowadziły do wypracowania programu nauczania poszukującego rozwiązań praktycznych. Przekaz zakłada, w odróżnieniu od nauczania Prymasa, większą specjalizację oraz złożoność w procesie edukacji. Kościół ma wskazywać niezmiennie na prawidłową koncepcję rodziny oraz przypominać o jej fundamentalnej wartości. Poziom życia rodzinnego wskazuje na kondycję

społeczeństwa. Zatem rola Kościoła, zarówno edukacyjna i wychowawcza, jako wspólnoty skupiającej rodziny, jest niezastąpiona i wynika z jego misji.

Bibliografia

- Białkowski M. (2020). *Wstęp do tomu czwartego*. W: Wyszyński S. *Pro memoria*. T. 4: 1956–1957. Warszawa: Archidiecezja Warszawska i Archidiecezja Gnieźnieńska, IPN-Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, UKSW, s. V–XXI.
- Doniec R. (2020). *Kardynała Stefana Wyszyńskiego troska o rodzinę (na przykładzie listów pasterskich prymasa Polski z lat 1946–1974)*. „Horyzonty Wychowania”. T. 19, nr 49, s. 35–46.
- Glomp J. (1993a). *Wprowadzenie*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/1994. Kościół jako communio. Sakrament małżeństwa*. Katowice: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej, s. 11–12.
- Iwan R. (1983). *Prawa, obowiązki i zagrożenia rodziny w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. „Chrześcijanin w Świecie”, nr 10 (15), s. 13–26.
- Kukołowicz T. (1982). *O rodzinie w ujęciu kardynała Stefana Wyszyńskiego Prymasa Polski*. „Ład Boży”, nr 1, s. 2–23.
- Lewandowski J. (1983). *Wychowawcze aspekty Wielkiej Nowenny w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. „Chrześcijanin w Świecie”, nr 5 (15), s. 9–30.
- Lewandowski J., Preciszewska H., Wratny J., Auleytner W. (1985). *Aktualność myśli społecznej Kard. Stefana Wyszyńskiego*. „Chrześcijanin w Świecie”, nr 1–2 (17), s. 27–62.
- Murawski C. (1988). *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1945–1980. Studium dogmatyczno-pastoralne*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pajor S. (2014). *Priorytety w tworzeniu wspólnoty rodzinnej w nauczaniu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*. „Studia Salvatoriana Polonica”, T. 8, s. 23–34.
- Przykucki M. (1989). *Aktualne problemy duszpasterstwa rodzin*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1989/1990. Ewangelizacja rodziny i przez rodzinę*. Katowice: Księgarnia św. Jacka, s. 15–28.
- Przykucki M. (1993a). *Duszpasterska troska Kościoła w Polsce o warunki życia rodziny*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/1994. Kościół jako communio. Sakrament małżeństwa*. Katowice: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej, s. 16–24.
- Sienkiewicz E. (red). (2011). *Kościół po transformacji systemowej w Polsce*. Koszalin: Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana.
- Skreczko A. (2001). *Troska o rodzinę w okresie przygotowania do obchodów Milenium Chrztu Polski*. „Studia nad Rodziną”, nr 5/2 (9), s. 79–93.
- Skreczko A. (2002a). *Troska Prymasa Tysiąclecia o rodzinę polską*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. I, s. 35–52.

- Skreczko A. (2002b). *Troska Kościoła katolickiego w Polsce o małżeństwo i rodzinę w okresie Wielkiej Nowenny (1957–1966). Studium teologiczno-pastoralne*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Skreczko A. (2003). *Troska Kościoła katolickiego w Polsce o rodzinę po drugiej wojnie światowej*. „Rocznik Teologii Katolickiej”. T. II, s. 41–73.
- Struzik Z. (2010). „Rodzina silna mocą swojego narodu”. *Nauczanie o rodzinie kard. S. Wyszyńskiego*. „Kultura-Media-Teologia”, nr 3, s. 105–119.
- Sujak E. (1988). *Poradnictwo małżeńskie i rodzinne*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Wyszyński S. (1962). *Wielka Nowenna Tysiąclecia*. Paryż: Société d’Editions Internationales.
- Wyszyński S. (1975). *List Wielkopostny (2.02.1965)*. W: *Listy Pastorskie Prymasa Polski 1946–1974*. Paris: Éditions du Dialogue, s. 469–475.
- Wyszyński S. (1995a). *Małżeństwo katolickie potężną więzi  narodu (Kazanie na drugą niedzielę po Objawieniu Pańskim)*. W: Wyszyński S. *Dzieła Zebrane 1953–1956*. T. II. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, s. 67–77.
- Wyszyński S. (1995b). *Pokój Boży w rodzinie polskiej. (Kazanie na pierwszą niedzielę po Trzech Królach)*. W: Wyszyński S. *Dzieła zebrane 1953–1956*. T. II. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, s. 58–66.
- Wyszyński S. (1999a). *Nie ma prawdziwej słuźby Narodowi bez poświęcenia, bez wyrzeczenia, bez ofiary (30.06.1957)*. W: Wyszyński S. *Dzieła zebrane 1956–1957*. T. III. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, s. 279–284.
- Wyszyński S. (1999b). *Wsp działanie sił wychowawczych warunkiem skutecznego wychowania człowieka. Wykł d wygł szony do pielgrzymki nauczycieli, Jasna Góra, (30.06.1957)*. W: Wyszyński S. *Dzieła zebrane 1956–1957*. T. III. Warszawa: Instytut Prymasowski Stefana Kardynała Wyszyńskiego, s. 285–299.
- Wyszyński S. (2007). *Narodowy rachunek sumienia w noc noworoczną na wzgórzu Lecha. (1.01.1960)*. W: Wyszyński S. *Dzieła zebrane 1960*. T. VI. Warszawa: Wydawnictwo im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego „Soli Deo”, s. 5–12.
- Zieliński Z. (1998). *Polska dwudziestego wieku. Kościół-Naród-Mniejszości*. Lublin: RW KUL.
- Zimoń D. (1989). *Zarys programu duszpasterskiego w Polsce na lata 1989–1990*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Program duszpasterski na rok 1989/90. Ewangelizacja rodziny i przez rodzinę*. Katowice: Księgarnia św. Jacka, s. 5–13.
- Zimoń D. (1993a). *Zarys programu duszpasterskiego w latach 1993–1994*. W: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/1994. Kościół jako communio. Sakrament małżeństwa*. Katowice: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej, s. 13–16.

Publikacje Źródłowe

- Sobór Watykański II. (2002). *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*. W: Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań: Pallottinum, s. 537–619.

- Jan Paweł II. (1979). *Adhortacja apostolska o katechizacji w naszych czasach Catechesi Tradendae*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana.
- Jan Paweł II. (1981). *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*. Rzym: Libreria Editrice Vaticana.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. (1989). *Program duszpasterski na rok 1989/1990. Ewangelizacja rodziny i przez rodzinę*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. (1993a). *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Program duszpasterski na rok 1993/1994. Kościół jako communio. Sakrament małżeństwa*. Katowice: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej.
- Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego. (1993b). *Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej. Duszpasterstwo małżeństw i rodzin. Materiały do katechez i konferencji w roku duszpasterskim 1993/1994*. Katowice: Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej.
- Konferencja Episkopatu Polski. (1994). *Pierwsza Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa o przygotowaniu wiernych do sakramentu małżeństwa i o duszpasterstwie rodzin (16 III 1969)*. W: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*. Krakowiak Cz., Adamowicz L. (oprac.). Lublin: Lubelskie Wydawnictwo Archidiecezjalne.
- II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*. (2001). Poznań: Pallottinum.

PASTORAL-EDUCATIONAL INDICATIONS CONCERNING MARRIAGES AND FAMILIES IN THE DOCUMENTS OF THE CHURCH IN POLAND IN YEARS 1989–1999. IMPULSES OF CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI'S TEACHING

Abstract: The new political and social situation after 1989 in Poland brought challenges requiring reflection and action by the Church. Apart from the positive effects of the transformation, gaining freedom and democratic freedoms, there appeared at the same time destructive and demoralising phenomena. Negative effects have primarily affected the family – the foundation of every society and nation. The description of pastoral plans concerning marriages and families contained in the documents of the Church in Poland shows the care and scope of efforts in this area. The teaching of Stefan Cardinal Wyszyński on marriage and family is an important point of reference. The message addressed to families and to all preachers of the gospel remains valid and unchanged in its purpose, assumes greater specialization and complexity of education and pastoral actions. The Church invariably points to a correct conception of the family and reminds us of its fundamental value.

Keywords: marriage, family, Stefan Kardynał Wyszyński, education, pastoral care.

